

Секція: Економічна теорія

ЗАБЕРУХА М.М.

*аспірант кафедри менеджменту
Львівського регіонального інституту
державного управління НАДУ
при Президентіві України
Львів, Україна*

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА І ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Однією з найважливіших проблем, що заважають економічному розвитку України, є тінізація діяльності господарюючих суб'єктів. Сучасне економічне середовище країни формується потоками руху як легальних, так і напівлегальних і кримінальних капіталів. Ефективна економічна діяльність неможлива без постійної протидії тіньовій складовій національної економіки [4].

На думку З. Варналія, тіньова економіка — складне соціально-економічне явище, що представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих, як протиправних, так і законних, але аморальних економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності з метою отримання доходу за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [2].

Тіньова економіка має об'єктивний характер і існує в будь-яких економічних системах - у сучасному світі немає жодної країни, в якій би не існував тіньовий сектор. Історія соціально-економічного розвитку демонструє, що елементи тіньової економіки виникли з появою товарно-грошових відносин. Процес глобалізації соціально-економічних відносин охопив і тіньову економіку, перетворивши її в одну з глобальних світових проблем [6].

Основними причинами, що сприяють зародженню і розвитку тіньової економіки, є: неадекватна державна правова та економічна

політика - з одного боку, прагнення людини до самозбереження, захисту своїх соціальних благ і намагання неадекватного збагачення - з іншого. Весь цей процес відбувається в сприятливих для зростання тіньової економіки умовах - у бюрократичному і корупційному середовищі. Недоліки правової бази та практичної діяльності правоохоронних органів змушують державу постійно вдосконалювати законодавство і методи боротьби з нелегальною і напівлегальною економічною діяльністю.

Скорочення масштабів тінізації економіки є невід'ємною складовою стратегії реформ. Створення державою умов, за яких перебування у нелегальному секторі є надто дорогим та ризикованим, формуватиме мотивацію легалізації капіталів, детінізації ринку землі та праці. Детінізація фінансових потоків, трудових відносин і ринку землі уможливить повну реалізацію потенціалу модернізаційних реформ та підвищить стійкість економіки України до кризових явищ.

В той же час, тіньова економіка є складовим елементом господарської системи. В умовах пошуку шляхів прискорення економічного зростання країни та виходу на стійкі темпи розвитку, необхідно комплексне наукове дослідження процесів тіньової економіки, як складової компоненти економічного розвитку. На сучасному етапі питання про позитивний і негативний вплив тіньової економіки на економічний розвиток, про те чи є вона перепорою для виходу на стабільні темпи розвитку або, навпаки, допомагає подолати наслідки економічної кризи, поки залишаються малодослідженими.

Досить часто тіньову діяльність трактують як природну і розумну реакцію на формальні норми, поступаються неформальним домовленостям з точки зору співвідношення ціни та якості вирішення проблем. В контексті економічного розвитку необхідно відмітити адаптивність тіньової економіки - вона здатна в найкоротші терміни

пристосуватися до зовнішніх впливів (діям правоохоронних, фіскальних, наглядових та інших органів).

Для адекватної оцінки впливу тіньової економіки на процеси соціально-економічного розвитку, на нашу думку, необхідно відокремити раціональну від ірраціональної складових тіньової економічної діяльності.

Раціональна (вимушена) тіньова діяльність обумовлена тим, що ціна законотворчої поведінки значно перевищує відповідну ціну в умовах тіньової економічної діяльності. У цьому випадку тіньова поведінка носить як би вимушений характер і провокується неадекватною економічною політикою держави або корумпованістю чиновників. Вважається, що даний тип тіньової діяльності в принципі може перейти в офіційну економіку при відповідних умовах, на чому базується більшість пропозицій легалізації тіньового сектора.

Ірраціональна тіньова діяльність є результатом нераціонального поведінки, суб'єкт якої схильний до ризику, до авантюрного типу поведінки. У відповідності до теорії економічної злочинності тіньова діяльність є результатом самореалізації специфічного соціально-психологічного типу суб'єкта економічної діяльності.

У сучасній Україні за роки ринкових реформ тіньові економічні відносини, стали наростати надзвичайно швидко, охопивши, за різними оцінками експертів, близько 40% ВВП. Тіньові економічні відносини і тіньова економіка є результатом відсутності реальних економічних реформ, зміни системи економічних зв'язків в межах суспільства. Наявність тіньового сектора національної економіки завдає величезної шкоди народному господарству країни, негативно позначається на духовно-моральній і правовій сфері суспільства, спотворює особистість багатьох людей, підриває безпеку держави, знижує конкурентоспроможність національної економіки на світовому ринку [3-5].

Як зазначає С. Баранов, в Україні практично вже завершився процес формування унікального «тіньового» гібриду, що має надпотужне «кримінально-чорне» ядро. Якісною особливістю цього системного «тіньового» конгломерату є ще невідома до цього часу у світовій практиці неймовірна стійкість цього феномена до будь-яких проявів впливу зовнішнього середовища, тобто його надзвичайна спроможність практично миттєво адаптуватися до будь-яких різких змін, економічних та політичних умов існування. Необхідно звернути увагу на те, як легко і досить природно відбулося тісне зрощування апаратної і тіньової приватизації. На трансформації форм власності, як і раніше, вирішальний вплив справляє позиція конкретних посадових осіб та їх особисті неформальні зв'язки, а не ринкові закони та відповідна їм досконала правова інфраструктура, що чітко регламентує економічні відносини. Саме це стає основною перешкодою на шляху створення справжнього ринкового конкурентного середовища в Україні» [1, с.51].

Впродовж тривалого періоду в Україні зберігається тенденція зростання масштабів тіньової економіки. За розрахунками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України рівень тіньової економіки в Україні за підсумками 2014 року становив 42% ВВП, що стало рекордом з 2007 року. На початку 2015 року, в умовах поширення цінових і девальваційних шоків, ескалації військового конфлікту, спостерігалось подальше істотне зростання тіньової економіки - у першому кварталі 2015 року, рівень тіньової економіки досяг нового максимуму – 47% ВВП.

Аналіз взаємодії нелегальної і легальної економіки в Україні, показує, що процеси детінізації сьогодні стримує невирішення низки проблем: значне податкове навантаження на корпоративний сектор на тлі подальшого зниження економічної активності підприємств і високою вартістю залучення кредитних ресурсів; несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура, скорочення внутрішнього попиту,

зростання витрат на імпорту сировину і матеріали із-за девальвації національної валюти тощо.

В умовах соціальної кризи тіньова економіка є формою колективного і індивідуального виживання. Необхідно зазначити, що в умовах виживання знаходиться сьогодні частина національного реального сектору економіки.

Література

1. Баранов С. О. Тіньова економіка: сутність, причини, соціально-економічні наслідки та шляхи подолання в Україні / С. О. Баранов // Вісник НАДУ - № 3 - 2015.- С. 47- 54. с.51
2. Варналій З.С.Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації. \ \ Варналій З.С. – К. – НІСД. – 2006. – 576 с.
3. Мазур І. Детінізація економіки України: теорія та практика [Текст]: [монографія] / Мазур І. – К.: ВПЦ „Київський університет”. – 2006. – 239 с.
4. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 96 с.
5. Турчинов О.В. Тіньова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки. – К., 1996. – 199 с.
6. Харко Д. Природа тіньової економіки: поняття, причини та напрями детінізації /Д. Харко // Вісник Львів, ун-ту. - Серія юридична. - Вип. 52. - 2011.- с. 351-357.